

's-Hertogenbosch**Burgemeester Loeffplein 70K 'Oude Apotheek complex'**

Kadastraal	: 's-Hertogenbosch H7496	Bouwjaar	: 1727, 1780, 1877, 1890, 1940
Monumentnr.	: SOM0801	Architect	: niet bekend
Huidige functie	: leegstaand	Oorspr. functie	: apotheek, magazijn, woning

Verbouwingen : 1877, 1910, 1950, 2006

Archief : Gemeente 's-Hertogenbosch, afdeling Erfgoed

Datum document: 26 november 2021

Globale aanduiding van het perceel op een kadastrale kaart (links) en luchtfoto 2020 (rechts).

Luchtfoto apotheekerscomplex uit 2020. Van links naar rechts: Rentmeestershuis, Portierswoning, Oude apotheek, Uitbreiding apotheek, Kamerhuis en Medicamentengebouw. Rechts staat het Regentenhuis.

Context

(Bouw)historie:

Het apothekerscomplex aan Burgemeester Loeffplein 70K is onderdeel van het Groot Ziekengasthuisterrein (GZG). Oorspronkelijk was het Gasthuis elders gevestigd, namelijk aan de Gasselstraat, ten zuiden van de Hinthamerstraat, tussen de Markt en de Sint Jan. Vanwege ruimtegebrek werd in de tweede helft van de 15^e eeuw het Gasthuis herbouwd aan de noordkant van de Hinthamerstraat, op een terrein aan de Dieze, tussen de eerste en tweede stadsmuur in. Op het Gasthuisterrein werd een ziekenhuis gebouwd (oftewel het Gasthuis), een kapel en het Pesthuis. De bebouwing werd in de navolgende eeuwen diverse malen uitgebreid. In de 16^e eeuw werd aan de zuidkant van het terrein het zogenaamde Regentenhuis opgericht met een overkluizing over de Binnendieze. In dit pand vergaderden de regenten (bestuurders) van het gasthuis. Via de gasthuispoort naast de portierswoning was het terrein toegankelijk. Een bakkerij, apotheek met magazijn en stallencomplex maakten er ook deel van uit. Het terrein en de bebouwing waren in 1832 in bezit van de Reformatorische Gemeente.

Het apothekerscomplex van het Groot Ziekengasthuis kent een groei in bouwdelen en omvang door de tijd. In de apotheek werden medicijnen vervaardigd voor de zieken in het gasthuis. Deze werden eerder ingekocht bij de stadsapotheker, maar vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw bereidde op het terrein zelf. De oudste bouwdelen van het complex, de apotheek en de portierswoning, stammen vermoedelijk in de kern nog uit de achttiende eeuw. Het complex laat goed zien hoe het belang van de apotheek toenam doordat een steeds groter deel van de bebouwing voor deze functie (en de behorende nevenactiviteiten) in gebruik werd genomen. Daarnaast biedt het zicht op de ontwikkelingen in de medische gezondheidszorg, waarbij hygiëne-maatregelen veelal ten grondslag lagen aan bouwkundige ingrepen. Het complex bestaat uit een zestal bouwdelen die onderling met elkaar verbonden zijn. De 'oude' apotheek startte rond 1780 vermoedelijk in de nog aanwezige eenlaagse bebouwing. Aan weerszijden werd dit pand ingesloten door de

bestaande bebouwing, links door de portierswoning, rechts door een magazijn. Aangrenzend stond het Regentenhuis, dat over de Binnendieze was gebouwd (ca. 1594). Oorspronkelijk zal de apotheek aan de zijde van de Dieze vrij hebben gestaan. Het onbebouwde terrein was mogelijk in gebruik als tuin van de apotheker, die er ook zijn woning had. Rond 1890 werd de oude apotheek uitgebreid met een nieuw bouwdeel op het binnenterrein (voormalige tuin). Het medicamentengebouw is in de jaren veertig van de twintigste eeuw herbouwd. De faseringen hebben geleid tot een opdeling van de apotheek in verschillende bouwdelen (A,B,C) die in deze redengevende omschrijving afzonderlijk zullen worden besproken. Daarnaast worden de Portierswoning (D), het medicamentengebouw (E) en het kamerhuis (F) beschreven.

Globale aanduiding van bouwdelen (B. Eikhoudt)

Ligging:

Het apothekerscomplex ligt aan de zuidzijde van het Groot Ziekengasthuisterrein, grenzend aan de Binnendieze. Het complex bestaat uit het volledige perceel.

Beschrijving

Oude apotheek (A)

In de apotheek werden medicijnen voor de verpleegden bereid door een apotheker. Dit gebouw zal niet alleen een werkruimte en een magazijn voor de apotheker hebben omvat, maar ook woonruimte voor de apotheker.

Algemeen (hoofdvorm, kap, kelder):

De oude apotheek (A) is opgetrokken op een onregelmatige, rechthoekige plattegrond. Het betreft een breed, éénlaags bouwdeel met zolder. Het platte dak is aan de voorgevelzijde voorzien van een dakschild. Het pand heeft een kelder toegankelijk middels een trap in het portaal.

Aanzicht voorgevel 'Oude Apotheek' 2020 met links de portierswoning en rechts het medicamentengebouw. (foto: G. Oldenmenger)

Voorgevel:

De bakstenen voorgevel van de oude apotheek is wit geschilderd met een donker geschilderde smetplint. De gevel wordt afgesloten door een rechte bakgoot. Het dakschild is gedekt met pannen (Oude Holle). In het dak zijn drie kleine dakvensters aangebracht. Links in de gevel bevindt zich de entree met tweeruits bovenlicht. Rechts van de deur zijn vijf vensters gesitueerd. Deze zijn voorzien van keramische raamdorpelstenen (2^e helft 20ste eeuw). Het meest rechter venster was oorspronkelijk een toegangsdeur. Alle gevelopeningen zijn uitgespaard onder een eenvoudige rollaag. De vensterkozijnen met geprofileerd kozijnhout dateren mogelijk nog uit de 18^e eeuw. De schuiframen met tweeruits bovenlichten dateren op zijn vroegst uit de late 19^e eeuw.

Zijgevels:

Het pand wordt aan beide zijden begrensd door bebouwing. Links de portierswoning (D) en rechts het medicamentengebouw (E).

Achtergevel:

Het pand wordt aan de achterzijde begrensd door de bebouwing van de rentmeesterswoning (C) en het tussenlid (F).

Ruimtelijke indeling en gebruik:

De begane grond is ingedeeld in vier ruimten. Naast het portaal zijn er nog drie andere ruimten. Deze ruimten hebben tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw nog een apotheek(magazijn)functie gehad. De zolder diende als opslag.

Constructie:

Het pand heeft een ongebruikelijke constructie en het hout is vrijwel zeker hergebruikt (1877). Het dak wordt gedragen door een reeks eenvoudige spanten, zonder korbeels of windverbanden. Er is sprake van een eenvoudig, recht spantbeen aan de gevelzijde. De spantbenen dragen de dakbalken, die aan de andere zijde in de muur zijn gewerkt. De eerste verdiepingsvloer heeft aan de voorzijde nog enkele oude kinderbinten, mogelijk uit de eerste bouwfase.

Interieurelementen:

In het interieur op de begane grond dateren bijna alle onderdelen uit de twintigste eeuw. Tegelvloer en kelderdeur dateren mogelijk uit 1877. Op de zolder is de negentiende situatie nog grotendeels aanwezig met een lange gang en twee vrij grote zolderkamers.

Uitbreiding Apotheek (B)

Dit bouwdeel is verzezen op de voormalige tuin of binnenplaats van de oude apotheek (A).

Algemeen (hoofdvorm, kap, kelder):

De eerste grote uitbreiding van de apotheek (B) dateert uit 1877 en heeft een rechthoekige plattegrond en bestaat uit een begane grond, een verdieping en een zolder onder een schilddak. Het bouwdeel is gedeeltelijk onderkelderd.

Zicht op de uitbreiding van de apotheek (B) met rechts de rentmeesterswoning. (foto: G. Oldenmenger, 2019)

Gevelbeeld

De gevels van dit bouwdeel zijn zeer sober qua architectuur. De bakstenengevels zijn spaarzaam van openingen voorzien. De enige volledig vrije gevel is op de Dieze gericht. De gevel heeft op de begane grond en de verdieping drie vensteropeningen die allen een zelfde detaillering hebben. De oorspronkelijke hardstenen onderdorpels lijken nog aanwezig. De houten kozijnen (geprofileerd en getoognageld) van de vensters zijn ook nog negentiende-eeuws, evenals de meeste bovenramen. De bovenramen zijn wel allemaal aangepast,

namelijk door er in staal uitgevoerde klepramen in te maken. De onderramen zullen gelijktijdig geheel vernieuwd zijn. De huidige stolpramen zijn zeer waarschijnlijk in de plaats gekomen van schuivende exemplaren.

Het schilddak is gedekt met dakpannen (Oude Holle) die mogelijk nog uit de bouwtijd stammen. De dakkapellen zijn van latere datum.

Ruimtelijke indeling en gebruik:

Dit bouwdeel werd gebruikt als keuken en apotheekmagazijn. Het bouwdeel stond in verbinding met de oude apotheek (A). In 1940 werd de keuken verbouwd tot verkeersruimte, toilet en verbandkamertje. Het magazijn werd laboratorium.

Constructie:

De kelder van de apotheek is uitgevoerd met een dek bestaande uit stalen binten en in baksteen gemetselde troggewelven daartussen.

Interieurelementen:

De begane grond is ongedeeld, maar dit was oorspronkelijk niet het geval. De scheidingswand en het portaal zijn verdwenen. In de ruimte zijn negentiende-eeuwse kamerdeuren en een oude apothekers zuurkast bewaard gebleven. Het plafond dateert vermoedelijk uit 1877. Op de verdieping leidt de gang langs badkamer en keuken naar een grote woonkamer. Kamer en keuken worden van elkaar gescheiden door wanden met zoldertrap en inbouwkasten. De trap stamt uit de negentiende eeuw. Bij de verbouwing in 1946 verkreeg de zolder zijn huidige indeling met twee verblijfsruimtes en dakkapellen.

Rentmeesterswoning (C)

Dit bouwdeel is voorafgaande aan de apothekersfunctie vermoedelijk een tijd lang rentmeesterswoning geweest. Het gebouw grenst aan de buitenpoort en dateert van vóór 1823. De precieze bouwdatum is (nog) niet achterhaald. Op de begane grond zijn een woonkamer en spreekkamer gesitueerd en middels een gang staat het pand in verbinding met de keuken (B) en de (oude) apotheek (A).

De zuidgevel van de rentmeesterswoning met rechts de Gasthuispoort. (foto: G. Oldenmenger, 2019)

Algemeen (hoofdvorm, kap, kelder):

Het gebouw heeft een min of meer rechthoekig grondplan en omvat twee bouwlagen onder een met pannen gedekt (onbeschoten) schilddak. Het grondplan heeft een afschuining op de hoek aan de waterzijde. Het pand is gedeeltelijk onderkelderd.

Gevelbeeld:

Sobere bakstenen gevels met gootlijst op geprofileerde klossen. De korte oostgevel van het gebouw geldt als voorgevel omdat in de gevel twee voordeuren aanwezig zijn. Het zijn de enige openingen in de gevel. Op de

gevel sluit haaks de buitenpoort (1661) van het gasthuis aan. De lange gevel aan de waterzijde is ook eenvoudig van architectuur. Deze gevel heeft een regelmatige gevelindeling met drie oorspronkelijke vensterassen en helemaal rechts een klein medicijnloket (1930). Links onderin zit een kelderraam met diefijzers. Kozijnen en raamindeling dateren uit de negentiende eeuw, wel zijn de ramen sterk aangepast. Zo zijn in de bovenramen stalen klepramen aangebracht en zijn de onderramen vermaakt tot stolpramen.

Zicht op de oostgevel van de rentmeesterwoning (met twee voordeuren) met op de voorgrond de portierswoning (foto: G. Oldenmenger, 2019)

Het zichtbare deel van de lange noordgevel van het pand dateert uit de negentiende eeuw. De gootlijst van deze gevel is eenvoudiger uitgevoerd vergeleken met de noord- en oostgevel. Hier ontbreekt een simaaslijst en zijn de geprofileerde consoles vereenvoudigd. Dit is een situatie die oorspronkelijk lijkt, mede gelet op de zorgvuldige wijze waarop de bekroning ter plaatse van de overgang is omgekomist.

Ruimtelijke indeling en gebruik:

De begane grond was van oorsprong ingedeeld met een spreekkamer en woonkamer, maar deze zijn samengevoegd door de sloop van een tussenmuur. Mogelijk in het kader van schaalvergroting ten behoeve van de moderniseringsfase rond 1905. Na samenvoeging werden er wandtegels aangebracht en apothekerskasten geplaatst. Op de verdieping bevinden zich twee woonvertrekken.

Constructie:

De kap bestaat uit vier Verbeterde Hollandse spanten van grenenhout. Deze zijn samengesteld uit spantbenen, kreupele stijlen (onderling gekoppeld door blokkeels), een makelaar en dubbele trek balk. De kapconstructie is nog compleet, inclusief muurplaten, gordingen, sporen en panlatten. Vermoedelijk dateren de dakpannen zelf ook nog uit de bouwtijd. De windverbanden zijn ouder en waarschijnlijk hergebruikt. De zolderruimte is te betreden door een kruipgat in de topgevel en heeft geen gebruiksfunctie gehad.

Interieurelementen:

De begane grond heeft een vestibule met trap naar de verdieping uit 1877. Restant van een rookkanaal van de woonkamer. Wandtegels en apothekerskasten uit de jaren twintig van de 19^e eeuw. Op de verdieping is het negentiende eeuwse interieur vrijwel intact. Hier bevinden zich twee kamers met daarlangs een gang ter ontsluiting. De kamers hebben nog de negentiende-eeuwse toegangsdeur, een paneeldeur waarvan de krukstellen zijn vernieuwd. In de grootste van de twee kamers is een kastenwand gerealiseerd met centraal daarin een schouw. Boven de schouw is een historisch wanddoek bewaard gebleven.

Portiersgebouw (D)

Het gasthuisterrein was niet vrij toegankelijk. Achter de nog bestaande poort uit 1661 heeft een tweede poort gestaan, een binnenpoort. Controle over de poort werd in ieder geval sinds 1727 uitgevoerd door een portier. Voor de portier zou in dat jaar een huis zijn gebouwd, direct tegen de poorten aan.

Het portiersgebouw (foto: G. Oldenmenger, 2019)

Algemeen (hoofdvorm, kap):

De portierswoning heeft een rechthoekige plattegrond, met één afgeschuinde hoek, twee bouwlagen met een zolder, een topgevel en een schilddak gedekt met pannen (Oude Holle). Het pand heeft geen kelder.

Gevelbeeld:

Geschilderde bakstenen gevels met gootlijst op geprofileerde klossen. De gevels hebben op de begane grond vermoedelijk nog de achttiende-eeuwse gevelindeling met drie vensteropeningen en de deuropening. De deur en het bovenlicht zijn niet oorspronkelijk. De raamdorpels zijn in de twintigste eeuw aangepast. Het venster direct rechts naast de deur heeft een typische, gecanneleerde middenroede. De andere vensters hebben dat niet en zijn typologisch vergelijkbaar met de vensters op de verdieping, die hoogst waarschijnlijk uit 1877 dateren. Het gaat hier om drie zesruits schuiframen en één vierruits schuifraam op de begane grond in de korte gevel. Rechts in de gevel, ter hoogte van de verdieping, zit een klein rond venster met een stalen invulling.

Ruimtelijke indeling en gebruik:

Op de begane grond twee (woon)vertrekken van de portier. In de hoekkamer bevindt zich een haard en een hoekkast, in de tweede kamer een trap naar de verdieping. Op de verdieping bevinden zich nog twee kamers en een trap naar zolder.

Constructie:

Omdat de portierswoning een van de oudste bouwwerken van dit blok is, is het goed mogelijk dat de bouwmuren van de rechter- en de achtergevel zijn gebruikt als deelmuur voor latere bebouwing. Dit tweelaagse bouwwerk heeft een samengestelde balklaag (geschilderd) en een terrazzovloer op de begane grond. Er is geen informatie over de kap beschikbaar.

Interieurelementen:

In de lange, inpandig geraakte bouwmuur zijn dichtgezette doorgangen aanwezig. Het interieur maakt een negentiende-eeuwse indruk met in de tussenmuur op de begane grond nog een negentiende-eeuwse paneeldeur. De trap in de achterkamer dateert vermoedelijk van rond 1900. Het ronde venster verlicht de trap. Op de verdieping is het interieur zorgvuldig afgewerkt geweest met wandbespanning (papier op jute uit de jaren vijftig van de twintigste eeuw) en een deel deur voorzien van paneelimitatie.

Medicamentengebouw (E)

De 'oude' apotheek (A) en het Regentenhuis werden tot aan de Tweede Wereldoorlog gekoppeld door een oud magazijngebouw. Dat bouwwerk werd rond 1940 gesloopt en vervangen door het huidige pand dat mede dienst deed als opslag.

Algemeen (hoofdvorm, kap, kelder):

Het medicamentengebouw heeft een rechthoekig grondplan en bestaat uit twee bouwlagen: een begane grond en een zolder. Het pand is onderkelderd en heeft een zadeldak.

Gevelbeeld:

Bakstenen topgevel met zadeldak. De zuidgevel heeft twee vensters met zesruits schuiframen en één deuropening met bovenlicht. De gevel aan de Binnendiezezijde heeft een asymmetrische gevelopzet: de vijf gevelopeningen lijken willekeurig en pragmatisch in het vlak te zijn geplaatst. Er zijn twee kelderramen, twee zesruits schuiframen op de begane grond en één zesruits schuifraam op de verdieping. Door de combinatie van negentiende-eeuwse venstertypologie, betonnen lateien en het metselverband is een historiserend gevelbeeld gecreëerd. De zijgevel van het pand is geheel blind. De verbindingsgang

naar het Regentenhuis is hier een latere toevoeging. De gevels zijn opgetrokken in Vlaams verband, een middeleeuws metselverband dat met name in het tweede kwart van de twintigste eeuw een sterke opleving kende als gevolg van traditioneel en nationalistisch sentiment. De historische venstertypen mogen ook in dat licht worden beschouwd.

Voorgevel Medicamentengebouw, rechts in beeld verbindingsgang met het Regentenhuis. (foto: G. Oldenmenger, 2019)

Diezegevel Medicamentengebouw (foto: G. Oldenmenger, 2019)

Ruimtelijke indeling en gebruik:

Op de begane grond worden twee vertrekken gescheiden door een trap die vanuit de berging te betreden is. De ene trap leidt naar de kelder, de ander naar de zolder. De medicamenten-ruimte staat sinds de bouwtijd in verbinding met de oude apotheek en is een uitbreiding van de in dat gebouw al bestaande medicamentenruimte. Op een later moment wordt de medicamentenruimte afgiftelokaal en wordt de berging in gebruik genomen als ontvangstruimte voor bestellingen. Via een gang op de begane grond in de rechtergevel is het Regentenhuis bereikbaar. De zolder is ingedeeld in twee gebruiksruimten. Welke werkzaamheden er precies werden uitgevoerd is onbekend.

Constructie:

De begane grondvloer en het kelderdek zijn uitgevoerd in gewapend beton. Dit geldt vermoedelijk ook voor de zoldervloer van het gebouw. De constructie van de kap is aan het zicht onttrokken. Waarschijnlijk is een enkel kaspant geïntegreerd in de scheidingswand op de zolder van het pand.

Interieurelementen:

Het interieur verkeert grotendeels in de staat van omstreeks 1940 en is zeer sober uitgevoerd. In de kelder zijn de vloeren en wanden betegeld. Op de begane grond is de vloer betegeld.

Kamerhuis (F)

Dit kleine, éénlaagse bouwdeel bevindt zich tussen de 'oude' apotheek (A) en de Binnendieze. Het wordt aan de linkerkant ingeklemd door de uitbreiding van de apotheek (B) en aan de rechterzijde door het Medicamentengebouw (E). Hoewel op de kadastrale kaarten van 1832 al bebouwing staat aangegeven, correspondeert het gevelbeeld niet met deze of een vroegere periode. Het kamerhuis is minstens één keer vernieuwd, waarschijnlijk in de tweede helft van de negentiende eeuw. Het kamerhuis had een stookplaats en zal vermoedelijk in bewoond zijn geweest door de (assistent) apotheker. Het pand was toegankelijk via de oude apotheek.

Algemeen (hoofdvorm, kap, kelder):

Het kamerhuis heeft een rechthoekig grondplan en bestaat uit een begane grond en een zolderverdieping. Het pand is mogelijk onderkelderd geweest. Het pand heeft een

zadeldak dat aan de zijde van het gasthuisterrein met een wolfseinde is uitgevoerd. Het dak is gedekt met pannen.

Diezegevel van het kamerhuis. Links het medicamentengebouw, rechts de uitbreiding van de apotheek (foto: G. Oldenmenger, 2019)

Gevelbeeld:

Het driezijdig ingebouwde bouwdeel heeft alleen aan de waterzijde een gevel. Het gaat om een bakstenen gevel met in de geveltop een rondvenster en op de begane grond twee oorspronkelijke vensteropeningen onder strekse bogen met zesruits schuiframen. Het metselwerk van de topgevel van het pand stamt uit de negentiende eeuw en is gelijktijdig opgetrokken met de gevel van de uitbreiding van de apotheek (B) ter rechterzijde.

Ruimtelijke indeling en gebruik:

Van oorsprong was er sprake van één (woon)vertrek op de begane grond. Dit vertrek werd later verkleind door de komst van een klein portaal dat toegang gaf tot de oude apotheek (A) en de uitbreiding van de apotheek (B). De zolder is niet bereikbaar middels een vaste trap en had waarschijnlijk geen gebruiksfunctie.

Constructie:

Bakstenen muurwerk met een kap, zeer eenvoudig van opzet en bestaande uit twee grenenhouten A-spanten. De balklaag van de zoldering is enkelvoudig. Een vloer ontbreekt. De balken dienen louter ter bevestiging van het plafond op de begane grond. De gehele constructie is twintigste-eeuws. De zolder is niet beloopbaar.

Interieurelementen:

Portaal uit omstreeks 1950. Houten vloerdelen mogelijk uit de late negentiende eeuw. De ramen zijn voorzien van espagnoletten.

Bronvermelding:

- Cleijne, I.J., *'s-Hertogenbosch, Gasthuiskwartier: rond het voormalig ziekenhuis. Opgraving, variant archeologische begeleiding. 2020, 's-Hertogenbosch (BAAC-rapport A-17.0271)*
- Oldenmenger, A.G., *'s-Hertogenbosch Burgemeester Loeffplein 70-k en 71-75 GZG 'Regentenhuis en Oude Apotheek'. Bouwhistorische verkenning, 2020, 's-Hertogenbosch (BAAC Rapport B-19.0377)*

Motivering voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst

1. Architectonische en stedenbouwkundige waarden

Het apothekerscomplex aan Burgemeester Loeffplein 70K heeft stedenbouwkundige waarde vanwege de ontwikkeling van de historische gebouwde omgeving. Delen van het complex zijn in de (vroeg) achttiende eeuw gebouwd op het Groot Ziekengasthuis-terrein aan de Binnendieze. Door de tijd heen is het complex steeds verder uitgebreid. Het complex is op een belangrijk stedenbouwkundig knooppunt gebouwd en wordt omringd door historische objecten zoals het regentenhuis, de restanten van de waterpoort en eerste stadsmuur. Het apothekerscomplex heeft stedenbouwkundige waarden als een belangrijk en herkenbaar volume langs de Binnendieze en aan de entree van het Gasthuisterrein vanuit de Gasthuisstraat. Samen met het regentenhuis en de Gasthuispoort vormt het een architectonisch belangrijk geheel. Stedenbouwkundig is het verder van belang in relatie tot de overige voormalige ziekenhuisgebouwen zoals het Zusterhuis, het Stergebouw en het Mariapaviljoen. Het apothekerscomplex is primair van betekenis als wezenlijke exponent van de eeuwenlange geschiedenis van de Bossche gezondheidszorg, terug te voeren tot in ten minste de dertiende eeuw en vanaf de vijftiende eeuw op deze plek aanwezig. De opbouw van de bouwdelen maakt inzichtelijk hoe dit onderdeel van het ziekenhuis heeft gefunctioneerd. De Gasthuispoort, de portierswoning en de apothekersgebouwen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. In sommige bouwdelen zijn bijzondere architectonische elementen bewaard gebleven zoals de geprofileerde kozijnen in de oude apotheek en de portierswoning. Ook zijn vernieuwende inzichten in de ziekenzorg herkenbaar in de indeling van de gebouwen zoals bij het medicijnloket in de gevel van de rentmeesterswoning links van de Gasthuispoort, de spreekkamers en bereidingsruimten. Hierdoor heeft het gebouw architectonische en stedenbouwkundige waarde.

2. Bouw- en kunsthistorische waarden

Het complex bestaat zestal bouwdelen die,

hoewel verschillend, eenduidig zijn uitgevoerd in eenvoudige baksteenarchitectuur. Geen van de panden heeft echt bijzondere constructievormen, maar de indeling en interieurs van sommige bouwonderdelen is nog grotendeels ongewijzigd sinds de bouwtijd. Zo zijn negentiende-eeuwse interieuronderdelen zoals de stookplaats met wanddoek in de rentmeesterswoning nog in tact, en zijn er in de verschillende apothekers gebouwen nog apothekerskasten en interieurelementen en -afwerkingen aanwezig (trappen, kasten, deuren). Om deze reden heeft het apothekerscomplex bouw- en kunsthistorische waarde. De bouwdelen zijn onderling met elkaar verbonden, al zijn de doorgangen wel eens van positie veranderd. Ook zijn sommige panden verhoogd. Door de veelheid aan bouwsporen en in bepaalde gevallen bijzondere afwerkingsvormen gootlijsten, kozijn- en raamhout en metselwerk heeft het complex bouwhistorische waarden.

3. Cultuurhistorische waarden

Het apothekerscomplex heeft cultuurhistorische waarden als belangrijk onderdeel binnen de bebouwing van het Groot Ziekengasthuisterrein. Het goed functioneren van de medische zorg op het gasthuisterrein wordt mede gevormd door dit complex vanwege zijn essentiële functie. Het complex geeft daarnaast inzicht in de ontwikkeling van apothekersbestaan en gebruik door de groei aan bouwdelen, en functies en laat een steeds verdere professionalisering zien van dit beroep. Om deze reden is het complex van cultuurhistorische waarde.

4. Gaafheid en zeldzaamheid

Hoewel de panden de nodige bouwsporen hebben, heeft het complex als geheel een opvallende gaafheid en een nog grotendeels negentiende-eeuws karakter. Hoewel er in Nederland verschillende apotheken tot monument zijn aangewezen, is het Bossche apothekerscomplex toch zeer bijzonder. Binnen de stad is het apothekerscomplex het enige in zijn soort.

Het apothekerscomplex aan Burgemeester Loeffplein 70 K / Apothekerstraat, is op basis van bovenstaande criteria beschermenswaardig als gemeentelijk monument in de gemeente 's-Hertogenbosch